

POSTIL·LA
L'ÚS DEL CATALÀ EN LES OBRES CIENTÍFIQUES
I PRÀCTIQUES A FINALS DE L'EDAT MITJANA

Quan l'Occident europeu va entrar en el període que coneixem com a Baixa Edat Mitjana, el llatí, la llengua de l'Església, la universitat, el dret, l'administració i fins i tot de la literatura —de l'escriptura, en suma—, va començar a veure disputats tots aquests àmbits, que fins aleshores li havien estat privatis, per part de les llengües parlades, dites vernacles o vulgars. Aquesta irrupció de les llengües parlades en el panorama escrit fou conseqüència de profundes transformacions que afectaren la transmissió del saber a partir dels segles XII i XIII, i marcà profundament la difusió dels coneixements científics i tècnics des d'aleshores.

La revitalització del comerç i de les ciutats va fer que l'antiga societat medieval dels tres ordres (els que fan la guerra, els que resen i els que treballen) s'esberlés per sempre amb l'aparició d'un nou grup social, la burgesia, que aviat reclamaria un encaix en el sistema social d'Occident. Aquest nou grup social fou el motor de canvis revolucionaris que van afectar, entre d'altres camps, el món de l'educació, la creació i la difusió del saber, el món del llibre i la lectura i el món de la fe pública. Així, la institució universitària, els nous formats dels llibres o la institució notarial són el reflex de les noves necessitats de la burgesia: formació de la progènie, accés al saber, regulació de les transaccions. Aquestes noves necessitats tenien un punt de trobada valorat i alhora problemàtic: l'escriptura.¹

1 Verger 1997 ofereix un estudi modèlic sobre les implicacions culturals de l'aparició d'aquestes noves elits, si bé limitat a França. Veg. una síntesi sobre la cultura medieval a Le Goff 1997.

L'escriptura assegurava la difusió del saber, l'accés al saber, la permanència dels actes, però també, en forma de literatura, servia per a omplir el lleure, una altra gran novetat dels nous temps. Els nous lectors, més nombrosos i socialment diversificats del que hom tendeix a imaginar, van marcar el ritme d'una nova demanda cultural, en la qual les obres que permetien accedir al panorama del saber, i molt particularment als sabers útils, d'aplicació pràctica, van tenir cada vegada més pes. Ara bé, aquest mercat de demanda topava amb un problema gravíssim, que dificultava l'assoliment d'aquests objectius pràctics: el llatí, patrimoni de les antigues elits, fins llavors l'únic vehicle de comunicació escrita, i que constituïa el principal obstacle per a la comunicació entre el món acadèmic i aquells nous sectors socials.

Arreu de l'Occident europeu, primer al sud mediterrani, després al centre i al nord del continent, ja des del segle XIII es van començar a utilitzar les llengües vernacles amb aquests objectius en tots els àmbits, i a defensar-ne l'ús. Des de la Castella alfoncina fins a la Itàlia de Dante, però també a França, a Anglaterra o a Alemanya, els idiomes vulgars començaren a expressar uns coneixements que mai abans havien expressat, en els quals la ciència i la tècnica van tenir un lloc molt destacat. Els Països Catalans no van ser cap excepció, ja des de les últimes dècades del segle XIII.²

Aquest fenomen, que els especialistes anomenem amb la poc agraciada etiqueta de 'vernacularització del saber', no s'ha de confondre amb el que avui anomenem vulgarització o divulgació. Entendrem bé la diferència si tenim en compte quins foren els dos públics fonamentals de les obres en llengua vulgar en l'àmbit de la ciència i la tècnica. Es tracta de dos sectors interessats pels beneficis pràctics i socials del saber: per una banda, els que no exercien oficis relacionats amb aquestes àrees, mem-

2 Per a un panorama d'aquest fenomen a l'Europa llatina medieval, veg. Crossgrove, Schleissner i Voigts (1998: 81-185), (1999: 127-63) i (2000: 47-63). Per al cas català, veg. Cifuentes 2002; i, posant en relació aquests textos amb els literaris, Badia 1996.

bres de les noves elits burgeses però també de la noblesa i de la reialesa; per altra banda, els que exercien aquests oficis sense tenir, però, cap formació universitària. Els primers hi cercaven uns coneixements prestigiosos i socialment útils, en un marc en el qual l'ostentació del saber podia contribuir a assegurar la posició o les aliances socials, sense descartar tampoc un interès per l'aplicació pràctica en el cas de textos com l'*Speculum al foder*. Els segons buscaven uns coneixements prestigiosos que emanaven de la valorada institució universitària, tècnicament útils, perquè facilitaven l'exercici de l'ofici segons les directrius que el medi social reclamava, i professionalment claus, perquè oferien la promoció, en l'ofici i en la societat.

Les llengües vernacles o vulgars exerciren així un paper de pont intel·lectual i social de primer ordre entre el món acadèmic i aquests sectors, que hi trobaren una poderosa i utilíssima eina d'informació, d'aprenentatge i de promoció. Tres factors importantíssims van contribuir a potenciar el fenomen, sobretot entre aquell últim sector del mercat, el de la pràctica dels oficis. En primer lloc, la revalorització de la tècnica, és a dir, del treball fet amb les mans, de forta incidència en aquest món dels oficis i ben visible, per exemple en medicina, amb l'auge de la cirurgia i dels qui la practicaven. En segon lloc, el descobriment de la capacitat de transformació, a nivell individual, del saber —si saps més, seràs més—, capacitat que, ben gestionada, obria la porta de la promoció en l'ofici o professió i en la societat. I finalment, en tercer lloc, i en aquest cas facilitat per l'intermediari cultural àrab, que el va transmetre a l'Occident llatí amb les traduccions, l'instrumentalisme del saber, especialment viu en medicina i que va marcar l'hegemonia de l'aplicació pràctica sobre la reflexió filosòfica: la ciència ha de servir per a resoldre problemes pràctics (en el cas de la medicina, la malaltia) més que no pas per a l'especulació filosòfica. Aquests tres factors, que avui ens poden semblar una obvietat, eren una gran novetat a l'Europa del segle XIII.

Aquests dos sectors de públic en què podem dividir el mercat de demanda eren, per tant, extraacadèmics, extrauniversitaris. És, efectivament, fora de l'àmbit universitari on cal cercar les

claus per a entendre el fenomen, però això no significa que l'àmbit universitari no hi tingués un paper important, sobretot en les traduccions. En efecte, de la universitat és d'on sovint emanaven els textos traduïbles, els autors de les obres originals en vulgar, els traductors i, a vegades, els instigadors de la traducció. Amb el temps, la demanda social no posà tant l'accent en la quantitat com en la qualitat de la feina feta, especialment per part dels traductors. Sorgí una demanda de traduccions vulgars de més qualitat, amb garanties o, dit amb el llenguatge de l'època, "ben corregides". Aquestes garanties es van anar a buscar a la institució universitària, que va constituir una autèntica pedrera de traductors, anònims o no.³

La salut (humana i animal), sobretot, i el que avui anomenem les ciències naturals, que l'emmarcaven, foren els autèntics motors d'aquest fenomen. Per a les noves elits burgeses la salut constituïa un bé primordial que s'havia de protegir, tant a nivell individual com col·lectiu, amb iniciatives revolucionàries que pivotaven al voltant d'un nou sistema mèdic fonamentat en el galenisme, la institució universitària i el model de metge nascut d'aquest sistema.⁴ No ha d'estranyar, doncs, que el pes dels textos relacionats amb el món de la salut fos majoritari entre les obres científiques que es van traslladar a les llengües vulgars. Més encara si tenim en compte que aquests textos no es limitaven a la medicina (i a la veterinària), sinó que àrees com l'astrologia (i rere d'ella l'astronomia), l'alquímia o la història natural tenien també una relació molt estreta amb la salut humana i animal. Tot i aquest gran pes de les disciplines relacionades amb la salut, la difusió de la ciència en vulgar va abastar pràcticament totes les àrees.

Els països situats a l'arc que es dibuixa al nord-oest del Mediterrani, entre Sicília i València, van ser l'escenari de l'apari-

3 Veg. Cifuentes (2004: 273-90).

4 Veg. bones presentacions generals d'aquest procés a l'àrea de l'antiga Corona d'Aragó a García Ballester 1988 i 2001a, i a McVaugh 1993. Centrada a Castella, però amb una perspectiva ibèrica comparada, veg. la important síntesi de García Ballester 2001b.

ció i la difusió de molts dels processos al·ludits, des de la institució notarial fins al nou sistema mèdic i, també, l'ús escrit de les llengües parlades com a vehicles de comunicació científica i tècnica. Aquesta àrea, convé tenir-ho en compte, és la pròpia dels Països Catalans, però també va ser, tota ella, la que va emmarcar l'expansió (comercial, militar, cultural) dels catalans. Els anys pròxims a la conquesta de Sicília (1282), de conseqüències culturals cabdals per als països de la Corona d'Aragó, marquen l'inici del fenomen vernacularitzador de la ciència en català. És d'aquells anys el primer text relacionable amb aquests àmbits del qual tenim notícia, molt significativament relacionat amb els cercles de la monarquia: el *Llibre de doctrina* (o impròpiament *Llibre de saviesa*) dit del rei En Jaume, en realitat l'infant Jaume d'Aragó, després rei de Sicília i, més tard, de la Corona d'Aragó (el futur Jaume II). Es tracta d'un recull de coneixements considerats útils en la formació d'un príncep, de caràcter moral, polític i científic (fonamentalment mèdic i referent al regiment de sanitat), elaborat a partir de fonts de procedència àrab que havien entrat a l'Occident llatí a través de Castella, entre les quals destaca el cèlebre "regiment de prínceps" pseudoaristotèlic conegut com *Secret dels secrets* en la seva versió curta acabada de traduir al castellà. Aquest recull didàctic fou utilitzat a la família reial per a l'educació dels infants fins ben avançat el segle XIV.⁵

Des de finals del segle XIII i durant els dos segles llargs següents la circulació d'obres científiques i tècniques en català fou creixent. Cal distingir, però, les traduccions de les obres originals.

El moviment traductor a les llengües vernaculars se superposà a la ingent tasca de trasllat al llatí que havia alimentat el desenvolupament cultural i científic de l'Occident europeu des de finals del segle XI. Dos segles després, una part molt important del saber acumulat es va començar a traduir als vulgars.

5 Les dues versions que se'n coneixen foren editades per Solà i Solé 1974, i Kasten (1957: 80-93). Veg. també Cifuentes (2002: 175-176; i Addenda 2006).

Molt significativament, es prioritzaren les obres de caràcter pràctic, les guies tècniques, les obres teòriques que fornien un marc explicatiu assequible a la tècnica i les summes didàctiques. Textos que, pel seu caràcter, constituïen el primer objectiu d'aquells dos sectors socials i pràctics interessats.

Com si calgués donar més llustre al fenomen en el nostre context lingüístic, sovint s'ha exagerat el paper de l'àrab en aquest moviment traductor.⁶ Avui sabem, però, que la gran majoria de les obres traduïdes al català ho foren a partir del llatí, fins i tot algunes d'autors islàmics ben significats, com Avicenna, Rasís, Azarquiel o Abenragel. Això no vol dir que no es fessin algunes traduccions a partir de l'àrab (obres d'Albucasis, Avenzoar, Alcoatí i algunes d'astronomia/astrologia), però menys de les que s'ha pretès, potser perquè des de finals del segle XIII l'àrab ja no era ni el principal ni l'únic ni el més assequible dels intermediaris culturals a l'abast. En algun cas, el català exercí el paper de llengua pont en el procés traductor entre l'àrab i el llatí acadèmic, com ara en la traducció de la part del *Tasrif* d'Albucasis relativa a les dietes dels malalts efectuada pel metge universitari valencià Berenguer Eimeric a la primeria del segle XIV. L'últim exemple de traducció científica arabocatalanollatina, i alhora de transmissió del saber àrab a Occident a través de terres catalanes, és la del tractat sobre l'instrument astronòmic conegut com a *sexagenarium*, elaborada pel metge valencià Joan de Bònia en els anys 1456 i 1463. No obstant tot això, la presència d'aquestes traduccions de l'àrab, per relativament poques que siguin, és un element distintiu destacable, que s'explica pel context geogràfic i sociocultural dels Països Catalans a l'època.

El cas de l'hebreu és diferent, no perquè es fessin més traduccions al català a partir d'aquesta llengua, que no fou així, sinó perquè sabem d'un sensible nombre de textos que foren traslladats a l'hebreu des del català. No es pot argumentar, per al cas català, com sí que és possible per al castellà, una forta

6 Cf. Samsó (1999: 199-231).

implicació de la comunitat hebrea en les traduccions científiques al vulgar,⁷ però sí que sabem d'obres en català que circularen entre els catalans jueus, els quals les utilitzaren —com es pot comprovar en un dels manuscrits de la *Cirurgia* de Teodoric, ple d'anotacions en hebreu—, les traduïren a l'hebreu —com el *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova— o les copiaren en aljama. Les obres científiques en català constituïren també per als jueus un útil pont intel·lectual i social. Malauradament, però, aquests textos encara no han atret prou l'atenció dels arabistes i dels hebraïstes.

Ben aviat, les llengües vulgars oferiren un cabal de textos traduïbles que se sumaven als disponibles en llatí i en àrab o en hebreu i que sovint resultaven més assequibles. La traducció entre els diferents vulgars va enriquir el contacte entre les llengües i els patrimonis respectius, amb obres que partien tant de textos ja traduïts a una o altra llengua com d'originals. En català detectem obres traduïdes a partir de les llengües veïnes, el francès, el castellà i l'italià, sobretot. En són exemples representatius el regiment de sanitat d'Aldobrandí de Siena, el *Llibre de Sidrac* anònim, el *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini i els viatges de Marco Polo, en el cas del francès; el *Llibre dels cavalls*, el *Secret dels secrets* pseudoaristotèlic (versió curta), la *Visió delectable* d'Alfonso de la Torre, en el del castellà; els *Quesits* de Girolamo Manfredi, el *Llibre del compàs de navegar* i, ja en el segle XVI, uns diàlegs alquímics pseudolul·lians, en el cas de l'italià.⁸

He deixat a banda, volgudament, l'occità, del qual procediren també algunes traduccions significades (per exemple, el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaut o el *Viatge al Purgatori* de Ramon de Perellós), perquè interessa sobretot per un altre aspecte de gran importància: la circulació de textos en aquesta

7 Veg. García Ballester 2001b.

8 D'entre aquests textos, interessen sobretot aquí, pels seus continguts relatius al regiment de sanitat (també de caràcter andrològic), els següents: la versió catalana del *Llibre de Sidrac* (cf. Minervini 1982) i, especialment, la traducció dels *Quesits o perquens* de Girolamo Manfredi (cf. Carré 2004).

llengua, tan pròxima al català, per terres catalanes, segurament abans, fins i tot, d'iniciar-se el procés traductor en català. La llengua dels trobadors —especialment, però no exclusivament, en vers— exercí un paper de pont que, en alguns sectors socials que aquí interessien, coincidí amb la transició entre l'oralitat i l'escriptura en la transmissió del saber. Entre els textos en occità amb circulació documentada a les terres catalanes durant els segles XIII i XIV hi ha obres importants, com ara la *Cirurgia* de Roger de Salern, l'epístola pseudoaristotèlica a Alexandre sobre el regiment de sanitat, el tractat de falconeria de Daude de Pradas o el mateix *Breviari d'amor* ja citat, entre d'altres. Algunes d'aquestes obres presenten fenòmens d'hibridació de gran interès filològic i històric, que tot just ara s'estan estudiant en el seu context adequat.

Paral·lelament, el català fou font de traduccions a altres idiomes. Entre d'altres casos, que esmentar-los ara en detall faria massa llarg aquest escrit, podem citar el cèlebre *Llibre de la menescalia* de Manuel Díez, traduït a l'italià (napolità), al francès, a l'aragonès, al castellà i al gallegoportuguès; o el *Llunari* de Bernat de Granollacs, traduït a l'italià, al castellà, al gallegoportuguès i al llatí. S'ha destacat amb passió (i cal dir que discutit amb idèntica passió) el paper de pont cultural que va exercir el català entre Itàlia i Castella durant els segles XIV i XV, amb traduccions al castellà de textos catalans pertanyents a moltes àrees del saber, en alguns casos obres fonamentals del Renaixement ibèric. Sembla cert que existí un bon nombre de traduccions, potser no tan gran com s'ha pretès, i que, malgrat els prejudicis, el català exercí un paper cultural important i poc o gens analitzat encara.⁹

El fenomen de la retrotraducció —és a dir, la traducció al català d'una obra originalment catalana, però a partir de ver-

9 Aquest fet ja fou apuntat per Gómez Moreno (1994: 44-46). Riera (1989: 699-709) aportà una llista de possibles traduccions del català al castellà. Aquesta llista ha estat discutida per Faulhaber (1997: 587-97). Veg. altres aspectes d'intercomunicació cultural, centrats en el camp de la cirurgia, a Cifuentes (2001: 95-127).

sions en altres llengües— constituïa el tancament del cercle traductor. El *Llibre de la menescalia* de Manuel Díez, el *Viatge al Purgatori* de Perellós i la *Cantilena* alquímica pseudolul·liana, per exemple, foren retrotraduïts al català a partir de versions en castellà, occità i llatí, respectivament.

La traducció al llatí de l'obreta en català de Granollacs no fou un cas excepcional. Coneixem altres casos d'obres en vulgar, originals o traduccions, que foren traslladades al llatí, exercint el vulgar un paper d'intermediari poc esperat i menys estudiat. Ja hem vist abans alguns casos que afecten el procés traductor de l'àrab al llatí, en els quals el català féu de pont. Hi ha altres casos, encara, de traduccions al llatí que parteixen de textos en català, com ara la retrotraducció del *Testament* alquímic pseudolul·lià datada a Londres el 1443 o la d'una part de l'obra astrològica d'Avenezrà, feta a Lió el 1448 per un metge al servei de Renat d'Anjou. Aquest fet, juntament amb la coexistència dels dos codis lingüístics (llatí i vulgar) en alguns textos i l'anotació llatina d'alguns altres, ens parla de la complexitat de les relacions entre la llengua sàvia i l'anomenada vulgar, més gran del que s'ha volgut suposar.

La redacció d'obres científiques originals en català s'inicià ben bé mig segle més tard que les traduccions. L'obra estrella és, sens dubte, el cèlebre tractat de pesta de Jaume d'Agramont,¹⁰ redactat quan la Pesta Negra feia sentir els seus primers estralls, el mateix 1348, i que és l'obra d'un metge universitari pensada per a ajudar la població en aquella situació límit: aquí és on cal cercar les raons de la seva opció lingüística, totalment estranya als ambients acadèmics. És un gènere, el dels tractats de pesta, en el qual la utilització del vulgar fou intensa i continuada en el temps, també en català, tot i els canvis que afectaren la llengua a partir del segle XVI. Entre d'altres obres originals en català, podem citar la cèlebre *Tròtula* de mestre Joan, un text de ginecologia i cosmètica —llavors íntimament unides— elaborat per a una infanta catalana, l'*Speculum al foder*, segurament també vincu-
lable a ambients cortesans, les taules astronòmiques de Pere III,

10 Cf. Veny 1998.

les obres astrològiques de Bartomeu de Tresbéns, l'obra veterinària de Manuel Díez, llunaris, com el de Granollacs, altres tractats de pesta, com el de Lluís Alcanyís, comentaris quirúrgics, com el d'Antoni Amiguet, un gran nombre de receptaris, el famós *Atlas Català*, la no menys famosa aritmètica de Santcliment, etc. Però també cal comptar en aquesta nòmina, si obrim la perspectiva, la gran summa didàctica d'Eiximenis, el *Crestià*, i tantes obres de Llull relacionades amb les ciències. Tot i les precisions necessàries en cada cas, es tracta, en general, d'obres pràctiques i didàctiques, concebudes per a aquell mercat de demanda que he definit abans.

La difusió de la ciència i de la tècnica en català fou precoç i dotada d'una complexitat i una diversificació menys present en altres casos, fins i tot de l'àmbit mediterrani. Factors com la situació geogràfica dels Països Catalans o la implicació activíssima de la monarquia hi jugaren, sens dubte, un paper clau.¹¹ S'ha indicat abans que el procés, en català, s'inicià durant les darreres dècades del segle XIII. El regnat de Jaume II (1291-1327), tan fecund en altres àmbits, també ho fou en el que ens interessa aquí, i emmarca bona part del períple vital dels dos autors catalans més internacionals, Ramon Llull i Arnau de Vilanova, un i altre estretament relacionats amb les ciències, tot i que de forma diferent. A diferència d'Arnau, que mai no utilitzà el català per a escriure ciència, Llull destaca, precisament, per una utilització plena del català en una part de la seva obra ingent; una obra en part relacionada amb les ciències, però en cap cas –i això no sempre s'ha entès–, una obra de caràcter científic. Actualment, però, gràcies a un millor coneixement del seu context cultural i científic, ja no entenem Llull com el “geni creador de la llengua” catalana –tòpic tantes vegades repetit encara– sinó com un individu certament excepcional, amb una obra certament excepcional, concebuda i materialitzada de forma excepcional, que viu i

11 Per a la implicació de la monarquia, veg. McVaugh 1993, García Ballester (1989: 133-50) i també els antics però valuosos estudis de Roca 1919 i 1929.

produceix en un context cultural del que treu rendiment i al qual fa aportacions pròpies.

En efecte, la circulació de textos científics en vulgar, sense arribar a ser massiva com ho serà en el segle XV, era, durant la transició del segle XIII al XIV, un fenomen perceptible, evident i valorat, com ho testimonien els cirurgians Guillem Corretger (c. 1304) i Bernat Sarriera (a. 1310) en els pròlegs justificatius que afegiren a les seves traduccions elaborades durant la primera dècada del segle XIV.¹² A l'hora d'estudiar aquest primer període de la difusió de la ciència en català topem, però, amb dues greus dificultats: per una banda, la conservació dels materials; per l'altra, la correcta datació de molts dels que hem conservat, que una continuada difusió al llarg dels segles següents fa molt sovint difícil o impossible de fixar. Hem perdut les importants traduccions d'Albucasis i també —o bé no la identifiquem entre les conservades— l'encomanada el 1296 pel rei d'un text mèdic que la font no precisa. Sí que conservem, però, algunes traduccions datades o datables en aquest període, com ara les no menys importants de la *Cirurgia* de Teodoric, del *Secret dels secrets*, del *Tresor de pobres*, de la *Summa de filosofia* de Guillem de Conches o del *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova,¹³ per citar només les segures o altament probables. Al darrere de totes aquestes obres hi detectem el mercat de demanda al·ludit i, en molts casos, la iniciativa del monarca i el seu cercle.

A partir de mitjan segle XIV es viu un esclat d'obres originals, paral·lel a una intensificació del moviment traductor. És l'època de composició de molts dels originals esmentats abans, entre ells l'*Speculum al foder*. El tipus de productes demanats, per redactar o traduir, també experimenta una significativa evolució. Sense perdre el caràcter eminentment pràctic, la llengua vulgar vehicula també a partir d'aquesta època tot d'obres que forneixen un mínim marc teòric als manuals tècnics. En medicina, en

12 Publicats i analitzats a Cifuentes (1999: 127-48); veg. també Cifuentes 2002.

13 Aquest últim editat per Batllori 1947.

són exponents la *Isagoge* de Johannitius, el *Canon* d'Avicenna o els *Aforismes* d'Hipòcrates.¹⁴

El fenomen de la vernacularització de la ciència arriba, durant el Renaixement, al seu punt àlgid. Una multitud de volums i de títols al mercat, possibilitada pel nou invent del món del llibre, la impremta, i un mercat delerós d'aquests productes, d'eficàcia pràctica, social i professional provades, posen de manifest la importància històrica del fenomen arreu de l'Europa occidental llatina com a factor de consolidació d'un sistema mèdic i científic que havia fet la seva aparició uns segles enrere. Cal corregir, però, aquesta apreciació de caràcter general, perquè l'expressió "arreu" no és ben bé exacta: van existir excepcions i aquest matís necessari, malauradament, ens afecta molt.

Per contra del que s'esdevingué amb altres llengües del nostre entorn, durant el Renaixement el català va viure si no el final definitiu del procés, sí almenys la seva reducció a uns mínims sense comparació amb la situació anterior i amb la que es vivia en altres contextos veïns. Les raons, que estan en íntima relació amb les causes de l'anomenada Decadència, cal cercar-les en dos factors que, aliats, van fer que durant les primeres dècades del segle XVI el català perdés aquell paper de pont intel·lectual i social que li garantia el de vehicle de comunicació científica vàlid: les vicissituds i implicacions del nou sistema de difusió del saber, la impremta, i la desaparició d'un govern propi i pròxim.

Malgrat l'ús precoç i intens que se'n va fer en el món de la producció científica en català, la impremta va acabar implicant unes lògiques mercantils, no pal·liades per paraigües institucionals de cap mena, que van tendir aviat a marginalitzar els productes (i les llengües) de menys difusió.¹⁵ Així, a partir de la segona dècada del segle XVI en català, i sempre per les àrees que aquí interessen, només es van imprimir els productes més simples i de difusió massiva assegurada: tractats de pesta, llunaris i recep-

14 Parcialment editats (sense el comentari de Galè) per Carré 2000.

15 Sobre la introducció de la impremta a Catalunya és fonamental la documentadíssima obra de Madurell i Rubió 1955. Per al catàleg dels materials impresos, veg. Aguiló 1923.

taris de cuina. Mentrestant, el llibre manuscrit havia quedat reduït a còpies d'autoproducció i poc més.

Però fou sobretot el trasllat de la cort a Castella i el canvi de context cultural i lingüístic d'aquest centre difusor de compromisos, modes i maneres, al qual tan sensible era una part important i decisiva del mercat, el que representà l'autèntic cop de gràcia. Des d'aleshores, burgesia i noblesa anaren a cercar favors, però també models a imitar, lluny de Catalunya i del català. Com a conseqüència de l'acció d'aquests dos factors, altres llengües foren percebudes com a millors instruments pràctics, socials i professionals i ocuparen el lloc que havia ocupat el català, per al qual quedarien només, en ciència, com s'ha dit abans, les obretes de més gran difusió. Però això és una altra història, d'un significat ben diferent, pròxim ja a l'actual concepte de divulgació.

Malgrat aquesta evolució particular del fenomen en el nostre context geogràfic i cultural, la producció científica en català a l'Edat Mitjana i a la primeria del Renaixement constitueix un cas valuós en el context internacional, per les seves característiques, per la riquesa documental conservada i pels estudis que se li han dedicat en els últims anys.¹⁶ Contra el que pugui semblar d'entrada, es tracta d'un tema de gran interès i amb moltes implicacions per a diferents àrees de la història i de la filologia, des de la història dels oficis i les professions fins a la història de la llengua i de la literatura, passant, és clar, per la història de la ciència i de la tècnica.

Lluís Cifuentes

16 Veg., en general, Cifuentes 2002 i, més en particular, Cifuentes (2003: 265-300).